

peculiarities of teachers' training system and to analyze the main teacher training models in Ireland until 1922. Studying Ukrainian and foreign sources, the author uses the following research methods: analytical, historical retrospective and theoretical generalization. The article opens with the detailed analysis of the emergence of the teachers' training system in pre-Independent Ireland. The main factors, that influenced its formation, were the provision of schooling by government, the activity of Catholic and Protestant religious bodies and the government policy of the United Kingdom. The national system of education was founded in Ireland in 1831. In this period of time the Commissioners of National Education worked out a plan for a two-year pre-service teacher training programme. The Central teaching establishment in Marlborough Street in Dublin and provincial model schools together with the new programme were to be the integral parts of the new system of teacher education. According to the different sources of information there were about 27 schools in the country by 1867. The article also casts light on the apprenticeship way of teacher training in the model schools. The best pupils, aged 14–16, were examined by the district inspector and on successful passing became monitors, who were leaning teaching profession, being involved into it. Model schools and the Central teacher training college operated under full control of the Board of the Commissioners of National Education, all teacher training establishments were either mixed-denominational or even non-denominational. All these factors put together appeared to be controversial to both churches: Catholic and Protestant, and as a result, Catholic Church banned the attendance of model schools and teacher training college.

In 1870 The Powis Commission came to the conclusion, that teacher training in Ireland was unsatisfactory and recommended to establish state-supported denominational teacher training colleges. So, by 1922 colleges provided training of the future primary school teachers in single-sex study groups on two-year courses, moreover, these institutions belonged to a particular religion, and the special emphasis was given to the socialization task of young teachers.

The common teacher training model for secondary school appeared a bit later and took the form of a consecutive model of teacher education, according to which, it was possible to get appropriate secondary school teacher training, graduating from part-time courses. On successful completion of such courses the future secondary school teachers were awarded the Higher Diploma in Education.

In our future research works we are going to determine and highlight the periods of teacher education of the Republic of Ireland.

Key words: *teacher education, teacher training, primary school teachers, consecutive training model.*

УДК 378(4-6ЄС):061.213-057.875

Анна Улановська

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
orcid iD 0000-0001-9472-1033

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ЗМІСТОВО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначено й схарактеризовано основні організаційні та змістово-процесуальні засади функціонування Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу. На основі логіко-системного аналізу установчих і стратегічних документів з'ясовано особливості організаційної структури, цілі та принципи

діяльності, а також форми співробітництва Союзу з зовнішніми партнерами. Обґрунтовано основні напрями, форми й засоби діяльності Європейського студентського Союзу в контексті модернізації вищої освіти, а також доведено, що досліджувана представницька організація має високий науково-дослідний потенціал, спрямований на вирішення актуальних проблем розвитку Європейського простору вищої освіти.

Ключові слова: Європейський студентський союз, Болонський процес, модернізація вищої освіти, Європейський простір вищої освіти, організаційна структура, суб'єкт Болонського процесу, представницька організація.

Постановка проблеми. Приєднання України до Болонського процесу (БП) й необхідність урахування європейських вимог та стандартів освіти зумовили потребу модернізації та формування нової стратегії розвитку вітчизняної вищої школи. Важливою умовою якісних змін у вітчизняній системі вищої освіти в контексті євроінтеграційного розвитку є, на наш погляд, залучення всіх суб'єктів освітньої діяльності до процесу управління вищою освітою (ВО), серед яких особливе місце належить реципієнтам освітньо-наукових послуг, тобто студентам. До того ж, згідно з основними Болонськими комюніке та деклараціями, залучення студентів до управління ВО є одним із основоположних принципів побудови Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). Проте, незважаючи на активний розвиток системи студентського самоврядування в Україні, більшість студентських об'єднань мають формальний характер і фактично не впливають на ухвалення важливих рішень. Актуальним для вирішення даної проблеми є пошук інноваційних підходів у сфері залучення студентів до управління ВО шляхом вивчення позитивного досвіду найбільш впливового представника студентства в європейському освітньому просторі – Європейського студентського союзу (ЄСС).

Аналіз актуальних досліджень. Особливе значення для осмислення означеної нами проблеми мають наукові праці зарубіжних учених із питань залучення головних суб'єктів до процесу управління ВО на наднаціональному, національному та інституційному рівнях (С. Берген (S. Bergen), Х. Боер (H. Boer), Е. Данн (E. Dunne), М. Клеменчіч (M. Klemenčič), А. Корбет (A. Corbett), Т. Луешер-Мамашела (T. Luescher-Mamashela) та ін.). Проте в науковому дискурсі бракує досліджень діяльності ЄСС як міжнародної організації, що представляє інтереси в наднаціональному вимірі освітніх змін. Детального аналізу, на наш погляд, потребують організаційні та змістово-процесуальні засади функціонування даної організації в контексті БП та становлення ЄПВО.

Мета статті – визначити й схарактеризувати основоположні організаційні та змістово-процесуальні засади діяльності ЄСС як суб'єкта Болонського процесу.

Виклад основного матеріалу. Головними установчими документами, що визначають політику ЄСС, а також організаційну структуру й умови

членства для Національних студентських союзів (НСС), є Статут та Регламент роботи. Згідно з названими документами, ЄСС являє собою міжнародну неприбуткову незалежну студентську організацію, основною метою якої є представництво освітніх, соціальних, економічних та культурних інтересів студентів на європейському рівні [11]. Діяльність Союзу ґрунтується на демократичних засадах, а відтак головним управлінським органом є *Рада (the Board)*, до складу якої входять представники всіх НСС-членів. На основі аналізу установчих документів досліджуваної організації можемо констатувати, що основними сферами відповідальності Ради є, по-перше, внутрішня організація Союзу, по-друге, регулювання роботи виконавчих підрозділів, і, по-третє, вирішення питань, пов'язаних із наданням членства в ЄСС.

Іншим важливим управлінським органом ЄСС є Виконавчий комітет (ВК), що включає Президію (Голова та два заступники), а також ще сім членів. Ключовими функціями даного структурного підрозділу, унормованими в установчих документах, є такі: організація виконання рішень, ухвалених на Засіданні Ради ЄСС; розробка програмних документів; визначення стратегії досягнення цілей Союзу; інформування всіх підрозділів і членів ЄСС про рішення ВК; розробка портфоліо компетенцій для всіх структурних підрозділів і обраних для роботи в штаті представників НСС; відповідальність за загальне фінансове благополуччя й розвиток організації [10, 19]. ВК може делегувати повноваження і відповідальність за виконання певних завдань Президії, яка, у свою чергу, має доповідати про результати на кожному зібранні. Таким чином, підзвітність є важливим принципом роботи всіх керівних структур ЄСС, що забезпечує демократичність і прозорість ухвалення та реалізації зовнішньої і внутрішньої політики організації.

Установлено, що короткострокові й довгострокові цілі, завдання, стратегії, а також форми звітності ЄСС викладено в Планах роботи й Стратегічних політичних пріоритетах. На основі аналізу названих документів можемо констатувати, що пріоритети даної організації відповідають орієнтирам Болонського процесу. Крім того, важливим завданням є як зовнішній, так і внутрішній розвиток організації, що включає збільшення підтримки та розширення послуг для НСС, активізацію взаємодії із ними, розвиток організаційної структури, диверсифікацію джерел фінансування, забезпечення гендерної рівності, налагодження партнерських зв'язків із іншими міжнародними організаціями [8].

Політику організації щодо ключових проблем розвитку Європейської вищої освіти окреслено у Програмних актах Союзу (1999–2014 рр.) [9], логіко-системний аналіз, узагальнення й систематизація яких дозволили визначити основоположні принципи діяльності Союзу на міжнародній освітньо-політичній арені, а саме: *принцип репрезентативності*, що

передбачає представництво інтересів студентства на наднаціональному рівні розвитку вищої освіти; *принцип демократичності та прозорості*, що означає відкритий доступ до будь-якої інформації щодо функціонування організації, колегіальний склад головного управлінського органу Союзу, ухвалення важливих політичних, організаційних, фінансових чи кадрових рішень шляхом голосування; *принцип цілеспрямованості*, що передбачає чітке формулювання цілей діяльності організації в контексті БП та консолідацію всіх ресурсів задля їх досягнення; *принцип неприбутковості*, адже основною метою заснування організації не є одержання прибутку; *принцип проактивності*, тобто в ході імплементації Болонських реформ ЄСС зайняв активну позицію суб'єкта даного процесу, що має сформовану систему цінностей та пріоритетів, відстоює свої погляди й здійснює вплив на розвиток європейської освітньої системи; *принцип неупередженості*, що означає незалежність Союзу від будь-якого негативного впливу або ж маніпуляцій із боку третіх сил; *принцип солідарності* на національному та міжнародному рівнях, що передбачає всебічну (у тому числі й юридичну) підтримку студентів у разі репресій або порушення їхніх прав; *принцип рівності*, що є однією з фундаментальних засад формування як внутрішньої, так і зовнішньої політики ЄСС і передбачає конкретні дії, спрямовані на подолання будь-яких проявів дискримінації серед студентів або ж по відношенню до них; *принцип безперервності взаємодії з іншими суб'єктами БП*, дотримання якого, на думку фахівців Союзу, є запорукою ефективності реалізації модернізаційних перетворень і успішного розвитку ЄПВО; *принцип рівних можливостей у доступі до ВО*, що передбачає відстоювання права людини на освіту незалежно від її походження, соціального статусу або матеріального забезпечення.

Аналіз стратегічних документів також засвідчив, що в процесі розбудови ЄПВО ЄСС відстоює такі важливі засади його успішного розвитку: 1) демократизм та прозорість ухвалення рішень, що передбачає залучення всіх зацікавлених сторін, зокрема студентства, до процесу продукування освітньої політики й управління в системі вищої освіти на всіх рівнях; 2) студентоцентрованість, що являє собою не лише підхід у навчальному процесі, заснованому на теорії конструктивізму, але й своєрідну культуру вишу, характерною особливістю якої є бачення студентства як невід'ємної частини академічної спільноти; 3) рівний доступ до програм мобільності, що передбачає подолання соціальної та економічної нерівності в цій сфері; 4) пріоритет державного фінансування вищої освіти над приватним.

На основі аналізу доходів та видатків Союзу за останні роки (2010–2013 рр.) [7] маємо констатувати, що основним джерелом (більше 60 %) наповнення бюджету ЄСС є гранти та фінансування проектів, надані переважно Європейською комісією (ЄК). Підкреслимо разом із тим, що

проектні затрати щороку зменшуються, у той час як кошторис адміністрування й утримання персоналу зростає. Таким чином, можемо зробити припущення, що ЄСС не є повністю незалежним студентським об'єднанням і не може неупереджено представляти інтереси студентства, особливо, якщо вони суперечать позиції основного спонсору організації – ЄК, що є офіційним повноправним членом Групи супроводу Болонського процесу (ГСБП) й *defacto* найвпливовішим суб'єктом модернізації ВО.

Крім ЄК, Союз тісно співпрацює з іншими наднаціональними структурами БП, які представляють різні групи зацікавлених у модернізації ВО сторін і разом утворюють групу Є-4 у складі ГСБП (Європейська асоціація університетів (ЕАУ), Європейська асоціація забезпечення якості (ЕАЗЯ) та Європейська асоціація вищих навчальних закладів (ЕВВНЗ)). Важливою формою взаємодії ЄСС з іншими представницькими організаціями, крім вищезгаданої кооперації в межах групи Є-4, є реалізація спільних проектів і досліджень, спрямованих на подолання протиріч і вирішення проблем, пов'язаних із модернізаційними перетвореннями у ВО. Основоположними принципами співпраці названих наднаціональних суб'єктів БП визначено: єдність та узгодженість, орієнтація як на процес, так і на результат і оцінку результатів, сталість інформаційного обміну [2, 54–56].

Логіко-системний аналіз основоположних документів, щорічних звітів, а також аналітичних публікацій дозволив визначити, що з метою реалізації основних пріоритетів ЄСС застосовує такі форми роботи.

1. Збір, аналіз, узагальнення та поширення інформації щодо освітньої політики серед НСС-членів організації, інших суб'єктів БП й широкої громадськості (соціологічні опитування, активна участь представників ЄСС у зовнішніх заходах, що стосуються розвитку ВО та залучення студентства до цього процесу, а також організація дискусій, форумів, конференцій із метою роз'яснення основних положень БП і визначення шляхів подолання існуючих суперечностей).

2. Моніторинг процесу імплементації Болонських ініціатив у різних європейських країнах, що реалізується шляхом розробки експертами ЄСС серії аналітичних розвідок під спільною назвою «Болонський процес очима студентів» (Bologna With Students Eyes) (2003–2015 рр.). У даних публікаціях схарактеризовано прогресивні зрушення у процесі модернізації національних систем ВО й визначено сфери реалізації завдань БП, що, на думку студентів, є проблемними. Підкреслимо разом із тим, що критичним зауваженням приділено значно більше уваги, ніж висвітленню позитивного досвіду, й це особливо помітно в ранніх розвідках (2003–2007 рр.).

Апогеєм критики процесу модернізації ВО в контексті БП стала резонансна публікація Союзу під назвою «Чорна книга Болонського процесу»

(«Black book of the Bologna Process») (2005 р.), у якій схарактеризовано невдалий досвід окремих держав та вишів, що не змогли реалізувати або ж не приділили достатньої уваги певним аспектам модернізації, а саме: становленню системи забезпечення якості освіти (Польща, Румунія, Угорщина, Болгарія); упровадженню ЄКТС (франкомовна Бельгія, Німеччина, Польща, Македонія, Словенія, Хорватія, Угорщина, Данія, Норвегія); структурному реформуванню (Італія, Македонія, Словенія, Чехія, Швейцарія, Нідерланди, Естонія); упровадженню Додатка до диплома (Фінляндія, Мальта), соціальному виміру (Естонія, Нідерланди, Швеція, Бельгія, Швейцарія); залученню студентів (Румунія, Португалія, Італія, Швейцарія), розвитку академічної мобільності (Норвегія, Бельгія, Данія) [24]. Потрібно зазначити, що сьогодні дана публікація відсутня на офіційному сайті ЄС і це свідчить, на нашу думку, про її неактуальність, оскільки більшість згаданих, можливо, й не вирішили всіх проблем, пов'язаних із впровадження положень БП, проте значно наблизилися до реалізації його цілей.

Укладачі публікації «Болонський процес очима студентів» (2007) знову роблять акцент на проблемних тенденціях розвитку БП, указуючи, по-перше, на значний відрив у реалізації змін між різними європейськими країнами; по-друге, на швидке впровадження деяких положень, у той час як інші, наприклад, соціальний вимір модернізації, повністю ігноруються; по-третє, на поверхневий підхід у здійсненні реформ; по-четверте, на ігнорування соціального виміру у національному контексті; по-п'яте, на відсутність конкретизації процедури визнання попередньої освіти, яка була представлена на Бергенській Конференції [5, 5–8]. Проте, починаючи з даної розвідки й у наступних публікаціях цієї серії, крім критичного аналізу процесу модернізації, представлено і власні рекомендації ЄС щодо подальшого впровадження положень БП. Така зміна підходу та лібералізація політики ЄС свідчить, на наш погляд, про трансформацію ролі студентства від пасивного спостерігача, що лише відчував на собі певний ефект реалізації нової освітньої політики, до партнера модернізації, зацікавленого в її успіху.

3. Участь спільно з іншими представницькими структурами у консультативно-дорадчих та експертних органах для забезпечення врахування позицій усіх суб'єктів освітньої політики (група Є-4, Група Супроводу Болонського процесу).

4. Заснування асоційованих структур, які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх розв'язання, найбільшою серед яких є Експертна група ЄС із забезпечення якості.

5. Відстоювання політики та принципів ЄС серед інших стейкхолдерів на європейському й національному рівнях шляхом розробки програмних документів, затвердження студентських декларацій і резолюцій, виступів із промовами та заявами під час освітньо-політичних

заходів різного рівня.

б. Розробка і проведення власних масштабних аналітико-дослідних проектів із метою вирішення найгостріших проблем розвитку ЄПВО, а також партнерська участь у різних міжнародних ініціативах. Варто зазначити, що ЄСС має сформований механізм реалізації проектів, фінансування яких здійснюється виключно Європейською комісією (див. рис. 1).

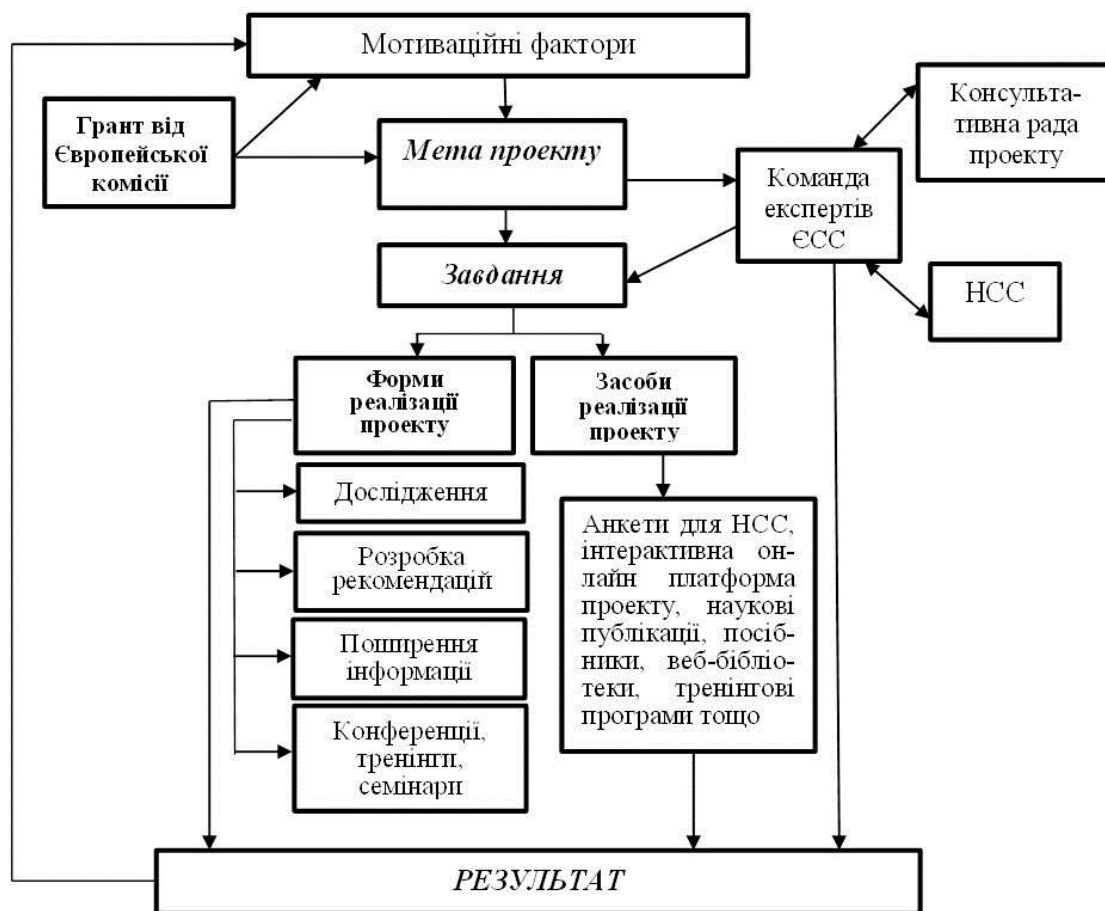

Рис. 1. Механізм реалізації проектів ЄСС

Отже, тематичний напрям та мету проекту ЄСС визначає на основі аналізу існуючих проблемних аспектів реалізації Болонських положень і потреб студентства, ураховуючи рекомендації ЄК. Відповідальність за реалізацію проекту несе обрана команда експертів, яка в тісній співпраці з Консультаційною радою провідних науковців у галузі модернізації ВО й представниками НСС визначає основні завдання, форми та засоби їх виконання. Результатами проектної діяльності можуть бути наукові праці, посібники для студентів, рекомендації для суб'єктів модернізації ВО різних рівнів, підвищення професіоналізму й обізнаності студентських представників із тематики проекту.

До основних напрямів діяльності ЄСС щодо модернізації освітньої галузі ми відносимо: забезпечення якості освіти, фінансування ВО, впровадження студентоцентрованої парадигми в освіті, залучення

студентства до управління ВО та здатність випускників до працевлаштування. Далі проаналізуємо особливості наукової та політичної діяльності Союзу за окресленими напрямками.

Забезпечення якості ВО (ЗЯВО). Зниження якості ВО, за твердженням відомої вітчизняної дослідниці А. Сбруєвої, пов'язане з її масовізацією; невиконанням соціальних зобов'язань урядів щодо забезпечення права кожного громадянина на здобуття якісної освіти у зв'язку з неоліберальною ідеологією освітніх реформ та глобальною економічною кризою [1, 51]. Вагомим внеском у вирішення існуючих проблем процесу ЗЯВО став масштабний дослідний проект ЄСС (2010–2013 рр.) під назвою QUEST («Пошук якості для студентів»), основною метою якого було підвищення рівня залучення студентів до процесу забезпечення якості. Інноваційність проекту полягає в тому, що він став першим загальноєвропейським дослідженням студентських позицій щодо ЗЯВО, результати якого, на думку експертів ЄСС, мають змінити погляди політиків і зроблять істотний внесок у розвиток ЄПВО. У першій публікації проекту під назвою «Пошуки якості для студентів: назад до основ» (Quest for Quality for Students: Going back to Basics) (2012 р.) група експертів ЄСС дослідила основні політичні й наукові досягнення в галузі ЗЯВО на національному та європейському рівнях за останні десять років, а також виокремила два основних підходи до визначення концепту «якість освіти»: *контекстуальний*, коли якість розглядається в певному контексті (навчальні програми, залучення студентів, викладання і навчання тощо), від якого залежить визначення даного поняття; *специфічний* – якість визначається відносно різних стейкхолдерів, які мають власне розуміння цього концепту. Крім того, дослідниками було визначено й схарактеризовано основні рівні залучення студентів до процесу ЗЯВО, а саме: *європейський рівень* (проекти й дослідження ЄСС, діяльність Експертної групи із забезпечення якості; *рівень управління національними агенціями із забезпечення якості* (студенти як планувальники акредитаційних програм, студенти як члени консультативних органів, студенти як члени управлінських структур); *зовнішній рівень* (студенти як консультанти під час зовнішніх експертних перевірок, студенти як члени зовнішніх незалежних експертних комісій, студенти як учасники процесу ухвалення рішень щодо аудиту та акредитації програм); *інституційний рівень* (студенти як респонденти аналітичних досліджень, студенти як учасники підготовки аналітичних звітів, студенти як члени управлінських структур вишу) [14, 16–17].

З метою подолання інформаційної прірви й забезпечення національних і локальних студентських об'єднань інструментарієм для організації та проведення обговорень проблемних аспектів якості ВО, у 2013 р. ЄСС опублікував «Посібник для студентів із питань забезпечення

якості» («Student Handbook on Quality Assurance») [15]. Винятковою цінністю цієї праці, на наш погляд, є наявність практичних завдань, які допомагають студентам не лише закріпити одержані знання, а й розвинути компетенції, необхідні для активної участі у процесі забезпечення якості, особливо на зовнішньому й національному рівнях.

У фінальній публікації проекту під назвою «Пошук якості для студентів. Студентська концепція якості» на основі узагальнення теоретичного матеріалу, емпіричних даних і власного досвіду ЄСС, дослідниками розроблено рекомендації щодо підвищення якості ВО та ефективного включення студентства в цей процес. Наголошено, зокрема, що процедура забезпечення якості не повинна обмежуватися оптимізацією навчально-виховного процесу, оскільки велике значення мають і зовнішні фактори. Вкотре вказано на необхідність повної реалізації студентоцентрованого підходу в навчанні за сприянням державних органів влади. Важливим компонентом ЗЯВО в ЄПВО визнано залучення студентства на всіх рівнях контролю якості й ухвалення управлінських рішень. Рекомендовано ВНЗ розвивати зв'язки та інформаційні джерела, щоб студенти могли швидко одержати необхідну інформацію з питань якості освіти. Насамкінець, експертами підкреслено необхідність подальших досліджень та наукових осмислень проблемних аспектів процесу забезпечення якості ВО [13].

Студентоцентрована парадигма в освіті була представлена під час Львівської конференції як основоположна концепція, що сприятиме формуванню компетенцій, необхідних на мінливому ринку праці, і дозволить студентам стати активними та відповідальними громадянами в майбутньому [19]. Керуючись необхідністю поглиблення знань щодо сутності, принципів і основних стратегій імплементації студентоцентрованого підходу в освіті, ЄСС у співпраці з Освітнім Інтернаціоналом розпочав спеціальний проект під назвою «Час для нової парадигми в освіті: студентоцентроване навчання» (2009–2010 рр.). У контексті характеристики даного проекту предметом нашої особливої уваги стало ґрунтовне дослідження ЄСС основних засад розвитку студентоцентрованої освітньої парадигми, результати якого були представлені в публікації «Інструментарій студентоцентрованого навчання» (Student-Centered Learning Toolkit). На основі аналізу провідних теоретичних підходів фахівці ЄСС запропонували власну дефініцію поняття студентоцентроване навчання (СЦН), визначили основоположні принципи даної концепції, а також схарактеризували численні вигоди від її реалізації. У практичному блоці дослідниками було запропоновано дієві механізми імплементації СЦН, а саме перелік критеріїв, за якими університет може визначити рівень відповідності новій освітній парадигмі, практичні кроки в розробці нової політики у ВО, рекомендації викладачам та вишам щодо

становлення студентоцентрованої культури в освітньому середовищі [17]. Результати досліджень у межах проекту заклали основу для подальших розвідок експертів Союзу та партнерських організацій у даному напрямі, а основні напрацювання були використані під час заходів із популяризації СЦН на національному рівні.

З метою сприяння реалізації раціональних стратегій і підходів у розвитку СЦН на інституційному рівні та формування особистісно-орієнтованої культури у ВНЗ по всій Європі, ЄСС розпочав у 2014 р. проект PASCL («Взаємна оцінка студентоцентрованого підходу в навчанні»). Основними завданнями названої ініціативи, реалізація якої триватиме до 2017 р., визначено: 1) розробити рамкову систему експертного оцінювання «студентоцентрованості» вишу, що дозволить нагороджувати Європейським визнанням особистісно-орієнтовані інституції освіти; 2) створити інтернет-репозитарій тематичних досліджень і практичних порад щодо організації студентоцентрованого навчання для ВНЗ та студентів; 3) дослідити способи мотивації студентів для активної участі в продукуванні власного академічного досвіду; 4) сприяти розвиткові взаємного навчання шляхом вивчення існуючих практик, обговорення й оцінки підходів у викладанні й навчанні через веб-сайт проекту. Важливою особливістю цього проекту в галузі імплементації СЦН, як і багатьох інших досліджень Союзу, на нашу думку, є висвітлення інноваційного прогресивного досвіду окремих університетів та державних структур. У такий спосіб ЄСС реалізує, крім аналітичної, ще одну важливу функцію – інформаційну, тобто сприяє швидкому обміну інформацією між НСС та іншими суб'єктами освітніх змін.

Фінансування ВО. Позицію ЄСС щодо фінансування ВО було чітко сформульовано в публікації «Болонський процес очима студентів 2012»: «...Одним із фундаментальних принципів розвитку ЄПВО є розуміння ВО як суспільного блага, а відтак і суспільної відповідальності» [6]. Однак не всі члени даної організації погоджувалися з такими безкомпромісними поглядами, оскільки в умовах світової економічної кризи, масовізації освіти та зменшення державного фінансування ВНЗ реалізація політики «розподілу витрат» (costsharing) розглядалося як виправданий захід. Це змусило лідерів ЄСС пізніше переглянути свою позицію щодо фінансування ВО.

У 2011 р. з метою накопичення знань про різні системи фінансування ВО в Європі та дослідження їхнього впливу на життя та навчання студентів було розпочато проект під назвою FINST («Фінансування майбутнього студентів»), у межах якого відповідальні експерти ЄСС здійснювали збір інформації з різних джерел, організовували дискусії і проводили дослідження ключових проблем фінансування ВО, а також надали рекомендації щодо поліпшення систем фінансування ВО в Європі. Кульмінаційною подією даного проекту стала публікація в 2013 р.

«Посібника з фінансування ВО» (Compendium on Financing of Higher Education), у якому представлено: короткий опис та порівняльний аналіз національних підходів до фінансування ВО, а також резонансні статті про нагальні проблеми у фінансовому забезпеченні ВО. Особливу увагу в даній розвідці привертає прогностичний аналіз можливих сценаріїв фінансування європейської ВО в майбутньому з детальною характеристикою переваг та недоліків кожного з них як для студентів і ВНЗ, так і для суспільства в цілому [3, 126–159]. Цікаво, що найдосконалішим варіантом ЄСС вважає вже не суто державне фінансування, а поєднання державних і приватних інвестицій у ВО, відображаючи загальноєвропейські погляди й тенденції.

Залучення студентства до управління ВО. З метою формування потужного студентського руху в Європі в умовах постійних модернізаційних перетворень ЄСС неодноразово проводив дослідження діяльності студентських організацій на національному й інституційному рівнях, а також моделей залучення студентів у різних системах ВО. Більш того, на основі отриманих результатів експерти розробили рекомендації щодо ефективних шляхів розвитку взаємодії студентських союзів із громадськістю та посилення їхнього впливу на освітню політику держави, регіону чи ВНЗ, основними серед яких є: 1) використання засобів масової інформації (ЗМІ) з метою донесення своїх позицій та ідей до максимально широкої аудиторії; 2) присутність он-лайн; 3) створення «бренду» свого студентського об'єднання; 4) залучення фінансових ресурсів (fundraising), адже відсутність коштів унеможлиблює реалізацію проектів та ставить під загрозу існування студентського союзу взагалі [20, 25–30].

Необхідність підвищення рівня залучення студентів до управління освітніми змінами стала основним мотиваційним фактором для початку особливого проекту ЄСС під назвою «Збільшення ролі студентства в Болонському процесі» (Enhancing The Student Contribution To Bologna) (2008–2010 рр.) Основними завданнями даної кампанії були: 1) провести аналіз і дати оцінку стану впровадження болонських положень та рівня залучення студентів до освітніх перетворень у всіх країнах-членах ЄС; 2) розробити загальну стратегію діяльності студентських організацій щодо пріоритетних модернізаційних напрямів; 3) навчати НСС, як ефективно впливати на реалізацію модернізаційних змін.

Важливим внеском у дослідження основних засад залучення студентів до управління ВО стала фінальна публікація проекту «Жоден студент не має бути виключеним» (No Student Left Out) (2011 р.), у якій група авторів на чолі з К. Уферт визначили основні компоненти ефективної діяльності НСС, а саме: визначення політики студентського союзу, дослідницька діяльність, адвокація студентів, навчання й підготовка до представницької діяльності, забезпечення рівних можливостей у процесі

залучення студентів, сприяння мобільності та міжкультурній взаємодії, участь студентського союзу у процесі ЗЯВО [12]. Отже, численні дослідження і публікації, а також рекомендації, розроблені ЄСС у співпраці з успішними НСС, стали дієвим інструментарієм для становлення впливових студентських представництв у багатьох європейських країнах.

Здатність випускників до працевлаштування. Незважаючи на те, що з кожним Болонським Комюніке питання працевлаштування випускників набувало все більшої значимості та приймалося до порядку денного в процесі вироблення національної політики, на практиці в умовах світової економічної кризи прірва між ВО, що знаходилася у стані постійних змін, та ринком праці лише поглиблювалася. Відтак, прагнучи долучитися до вирішення нагальних проблем у цій галузі, ЄСС за підтримки Європейської програми освіти впродовж життя (Lifelong Learning Programme) розпочав проект SAGE («Студентське просування питання щодо працевлаштування випускників») (2011–2014 рр.). У межах проекту експертами ЄСС було здійснено огляд політичних документів із окресленої проблематики в межах БП та ЄС, визначено довгострокові тенденції, які формують можливості для працевлаштування випускників, проведено консультації з провідними науковцями, здійснено детальний аналіз досвіду в країнах із позитивними результатами в боротьбі з безробіттям випускників, встановлено контакти з основними стейкхолдерами на національному рівні, опубліковано результати основних розвідок, розроблено посібник для студентів, організовано навчання основним принципам й механізмам підвищення рівня працевлаштування для 80 студентських представників.

У заключній науковій розвідці проекту під назвою «Здатність до працевлаштування очима студентів» («Employability With Students' Eyes») на основі аналізу наукових джерел командою фахівців ЄСС було встановлено, що працевлаштування (employment) та здатність до працевлаштування (employability) є різнопорядковими явищами, які не можна ототожнювати. Так, основоположний концепт дослідження *здатність до працевлаштування* було визначено як портфоліо випускника, що включає предметно-специфічні, методологічні, соціальні й індивідуальні компетенції, які збільшують шанси отримати роботу за спеціальністю, сприяють успішному кар'єрному зростанню, розширюють можливості для безперервного навчання, а також можуть слугувати фундаментом для розвитку підприємництва. Більш того, у теоретичному блоці науковцями було окреслено нагальні проблеми пов'язані з процесом працевлаштування молодих фахівців у європейському регіоні: економічна криза (з 2007 р.) та як результат високий рівень безробіття й часткового найму, низький попит на спеціалістів зі ступенем бакалавра, невідповідність навчальних планів і програм запитам ринку праці в багатьох країнах Єврозони тощо. Результати опитування НСС, представлені в дослідженні, засвідчують, що

найважливішою умовою підвищення рівня зайнятості, на думку студентів, є автоматичне визнання попереднього навчання та кваліфікацій у межах ЄПВО без додаткових процедур визначення відповідності національним кваліфікаційним рівням [4]. У висновках на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження стану реалізації реформ у галузі працевлаштування випускників, авторами публікації було розроблено загальні рекомендації національним системам ВО.

З метою забезпечення студентських спілок та інших суб'єктів ВО навчальними засобами в досліджуваній галузі ЄСС створив он-лайн бібліотеку та опублікував «Посібник для студентів з розвитку здатності до працевлаштування» (Student advancement of graduates employability: Student handbook on employability), у якому, крім теоретичних напрацювань, подано характеристику прогресивного досвіду чотирьох європейських країн, а також здійснено аналіз передових досягнень у галузі працевлаштування деяких НСС, інституцій освіти, національних структур та компаній [16]. Особливістю даного посібника є практичний блок, що містить завдання для розвитку компетенцій та навичок, необхідних студентам для активної участі в розширенні можливостей працевлаштування.

Висновки. Отже, згідно з установчими документами ЄСС є міжнародною неприбутковою незалежною студентською організацією, що представляє освітні, соціальні, економічні та культурні інтереси студентів у контексті БП на європейському рівні. Установлено, що основними організаційними засадами функціонування Союзу є демократична структура та тісна співпраця як із внутрішніми, так і з зовнішніми партнерами, що ґрунтується на принципах єдності й узгодженості, орієнтації як на процес, так і на результат і оцінку результатів, сталості інформаційного обміну, делегування повноважень, прозорості процесу ухвалення рішень. Змістово-процесуальними засадами діяльності ЄСС як суб'єкта модернізації ВО є основні напрями, форми й засоби залучення до процесу продукування освітньої політики. Доведено, що досліджувана організація має високий науково-дослідний потенціал у галузі забезпечення якості освіти, упровадження студентоцентрованої парадигми та підвищення здатності випускників до працевлаштування і всіляко сприяє становленню потужного студентського руху в Європі та розвитку процесу залучення студентства до управління освітніми змінами. У питаннях фінансування ВО політика Союзу є неоднозначною, оскільки публічно відстоюючи державне фінансування галузі, у наукових розвідках експерти ЄСС визначають поєднання державного й приватного фінансування, як оптимальну модель для майбутнього.

Аналіз основоположних документів і публікацій дозволив визначити основні форми залучення ЄСС до процесу модернізації ВО за окресленими

напрямами, а саме: збір, аналіз, узагальнення та поширення інформації серед НСС, інших суб'єктів БП й широкої громадськості; моніторинг процесу імплементації Болонських положень і принципів у різних європейських країнах; утворення спільно з іншими представницькими структурами консультативно-дорадчих та експертних органів; заснування асоційованих структур; популяризація політики ЄСС серед інших стейкхолдерів ВО; реалізація аналітико-дослідних проектів (QUEST, SAGE, FINST, PASCL та ін.). Визначено, що основними засобами досягнення цілей ЄСС є опитування НСС, організація студентських дискусій, форумів, конференцій, семінарів; програмні документи, декларації й резолюції, промови, заяви; серія аналітичних розвідок «Болонський процес очима студентів» (2003–2015 р.); теоретичні дослідження, посібники.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сбруєва А. А. Єроінтеграційні процеси у сфері вищої освіти : механізми управління та виміри змін / А. А. Сбруєва // Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти : глобальний і регіональний контексти : монографія / за ред. А. А. Сбруєвої. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 31–52.
2. Улановська А. С. Змістові та процесуальні засади взаємодії суб'єктів Болонського процесу / А. С. Улановська // Порівняльно-педагогічні студії : науково-педагогічний журнал. – Умань, 2015. – № 3 (25). – С. 48–58.
3. Compendium on Financing of Higher Education : Final report of the Financing the Students' Future Project / [B. Payne, G.-K. Charonis, H. Haaristo, M. Maurereds] // ESU's Publications. – 2013. – 176 p.
4. Employability With Students' Eyes / [N. Vuksanović, R. Santa, T. Moisander, V. Taskila and E. Leen] // SAGE Publications. – 2014. – 68 p.
5. ESIB's Bologna Analysis 2007 / [A. Mikkola, B. Carapinha, C. Tück, D. MacSithigh (eds)] // Bologna With Student Eyes. – 2007. – 70 p.
6. ESU's Bologna Analysis 2012 / [Päll A., Xhomaqi B., Bartolo D. (eds)] // Bologna With Student Eyes. – 2012. – 160 p.
7. European Students' Union / Activity Report 2014 [Electronic resource]. – 40 p. – URL :
<https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/Activity-Report-2014.pdf>
8. European Students' Union / Plans of work [Electronic resource]. – URL :
<https://www.esu-online.org/?policy=plan-work-2016>
9. European Students' Union / Policy Papers [Electronic resource]. – URL :
<http://www.esu-online.org/documents/policy/>
10. European Students' Union / Standing Orders [Electronic resource]. – URL :
https://www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU_Standing_Orders_as_of_BM70.pdf
11. European Students' Union / Statutes [Electronic resource]. – URL :
<https://www.esu-online.org/?policy=statutes-bm70>
12. No Student Left Out : The do's and don'ts of student participation in higher education / [Ufert K., Päll A., Øye O., Ness J., Bergan S., Klemenčič M. and others] // ESU's Publications. – 2011. – 81 p.
13. Quest for Quality for Students : A Student Quality Concept / [F. M. G. Palomares, B. Todorovski, A. Kazoka and H. Saarela (eds)] // ESU's Publications. – 2013. – 10 p.
14. Quest for Quality for Students : Going back to Basics / [Ch. Strahlman (ed)] //

ESU's Publications. – 2012. – 65 p.

15. Quest for Quality for Students : Student Handbook on Quality Assurance / [F. M. G. Palomares and B. Todorovski (eds)] // ESU's Publications. – 2013. – 51 p.

16. Student advancement of graduates employability : Student handbook on employability / [E. Lenart, I. Sanchez Giner, M. Gaspar, M. T. Frederiksen (eds)] // ESU's Publications. – Brussels, 2014. – 80 p.

17. Student-Centered Learning Toolkit / A. Attard, E. Dilorio, K. Geven, R. Santa // ESU's Publications. – 2010. – 72 p.

18. The Black Book of the Bologna Process / ESIB's Bologna Process Committee. – Bergen, 2005. – 52 p.

19. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28–29 April 2009. – URL :

http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communique_April_2009.pdf

20. The Student Union Development Handbook / [V. Proteasa, M. Tabone, S. Kirkebøen, P. Hartmann (eds)] // ESU's Publications. – 2009. – 176 p.

REFERENCES

1. Attard, A., Di Iorio, E., Geven, K. and Santa, R. (2010). *Student-Centered Learning Toolkit*, ESU's Publications.

2. ESIB's Bologna Process Committee (2005). *The Black Book of the Bologna Process*, Bergen.

3. European Students' Union (2014). *Activity Report*. Retrieved from www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/Activity-Report-2014.pdf

4. European Students' Union. *Plans of work*. Retrieved from www.esu-online.org/?policy=plan-work-2016

5. European Students' Union. *Policy Papers*. Retrieved from www.esu-online.org/documents/policy/

6. European Students' Union. *Standing Orders*. Retrieved from www.esu-online.org/wp-content/uploads/2016/07/ESU_Standing_Orders_as_of_BM70.pdf

7. European Students' Union. *Statutes*. Retrieved from www.esu-online.org/?policy=statutes-bm70

8. Lenart, E., Sanchez Giner, I., Gaspar, M., Frederiksen, M. T. (2014). *Student advancement of graduates employability: Student handbook on employability*. ESU's Publications, Brussels.

9. Mikkola, A., Carapinha, B., Tück, C., Mac Síthigh, D. (2007). *ESIB's Bologna Analysis 2007*. Bologna With Student Eyes.

10. Päll, A., Xhomaqi, B., Bartolo, D. (2012). *ESU's Bologna Analysis 2012*. Bologna With Student Eyes.

11. Palomares, F. M. G., Todorovski, B. (2013). *Quest for Quality for Students: Student Handbook on Quality Assurance*. ESU's Publications.

12. Palomares, F. M. G., Todorovski, B., Kazoka, A., Saarela, H. (2013). *Quest for Quality for Students: A Student Quality Concept*. ESU's.

13. Payne, B., Charonis, G.-K., Maurer, M. (2013). *Compendium on Financing of Higher Education: Final report of the Financing the Students' Future Project*. ESU's Publications.

14. Proteasa, V., Tabone, M., Kirkebøen, S., Hartmann, P. (2009). *The Student Union Development Handbook*. ESU's Publications.

15. Sbruieva, A. A. (2015). Yevrointehratsiini protsesy u sferi vyshchoi osvity:

mekhanizmy upravlinnia ta vymiry zmin [European integration processes in higher education: mechanisms of governance and dimensions of change]. In A. A. Sbruieva (Ed.), *Teorii ta tekhnologii innovatsiinoho rozvytku vyshchoi osvity: hlobalnyi i rehionalnyi konteksty [Theories and technologies of innovative development of higher education: global and regional contexts]* (pp. 31–52). Sumy, SumDPU after A. S. Makarenko.

16. Strahlman, Ch. (2012). *Quest for Quality for Students: Going back to Basics*. ESU's Publications.

17. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. Retrieved from [//www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiqé_April_2009.pdf](http://www.ehea.info/Uploads/Declarations/Leuven_Louvain-la-Neuve_Communiqé_April_2009.pdf)

18. Ufert, K., Päll, A., Øye, O., Ness, J., Bergan, S., Klemenčič, M. and others (2011). *No Student Left Out: The do's and don'ts of student participation in higher education*. ESU's Publications.

19. Ulanovska A. S. (2015). Zmistovi ta protsesualni zasady vzaiemodii subiektiv Bolonskoho protsesu [Content and Procedural Principles of Cooperation between Major Bologna Subjects]. *Porivnialno-pedahohichni studii*, 3 (25), 48–58. Uman.

20. Vuksanović, N., Santa, R., Moisander, T., Taskila, V., Leen, E. (2014). *Employability With Students' Eyes*. SAGE Publications.

РЕЗЮМЕ

Улановская А. Организационные и содержательно-процессуальные основы деятельности Европейского студенческого союза как субъекта Болонского процесса.

В статье определены и охарактеризованы основные организационные и содержательно-процессуальные основы функционирования Европейского студенческого союза как субъекта Болонского процесса. На основе логико-системного анализа учредительных и стратегических документов выяснены особенности организационной структуры, цели и принципы деятельности, а также формы сотрудничества Союза с внешними партнерами. Обоснованы основные направления, формы и средства деятельности Европейского студенческого Союза в контексте модернизации образования, а также доказано, что исследуемая представительная организация обладает высоким научно-исследовательским потенциалом, направленным на решение актуальных проблем развития Европейского пространства высшего образования.

Ключевые слова: Европейский студенческий союз, Болонский процесс, модернизация высшего образования, Европейское пространство высшего образования, организационная структура, субъект Болонского процесса, представительная организация.

SUMMARY

Ulanovska A. Organizational, procedural and content foundations of the European Students' Union's activity as a subject of Bologna process.

In the era of the knowledge-based society and economy education has become a crucial factor in determining the future prospects of national states, and thus a subject to fundamental changes. With a purpose to improve the quality of higher education (HE) and become more competitive in the global context European countries joined their efforts and commenced a massive multi-year project of harmonizing and modernizing HE systems, which is known as the Bologna process (BP). According to the main Bologna documents the involvement of all stakeholders, especially the recipients of educational services (students), into HE governance at all levels is considered to be one of the core principles of the European

Higher Education Area (EHEA) development. However, it was found out, the system of student representation and the degrees of their engagement vary considerably around Europe. For solving this problem it is essential to find innovative approaches in engaging students into HE management by studying the positive experience of the most influential student representative organization in the EHEA – the European Students' Union (ESU).

In the article major organizational, procedural and content foundations of the ESU's activity as a subject of the BP were defined and characterized. On the basis of logical and systematic analysis of statutory and policy documents specific peculiarities of the organizational structure, goals and principles, and forms of cooperation with external partners of the Union were pointed out.

The basic action lines of the ESU in the context of the higher education modernization were studied. They are quality assurance, student-centered paradigm in education, graduates' employability, financing of higher education and student movement development. To the main forms of the ESU's engagement into the BP we refer: collection, analysis, synthesis and dissemination of information to the NUSes, and other BP subjects; monitoring of the Bologna principles implementation in different European countries; establishment together with other representative bodies of the advisory and expert bodies pools; foundation of associated structures; popularization of ESU's policies among major stakeholders in higher education; realization of analytical and research projects (QUEST, SAGE, FINST, PASCL, etc.). Besides, it was determined that the main means which the ESU uses in order to achieve its objectives are the following: surveys NUSes, student debates, forums, conferences and seminars; policy documents, declarations and resolutions, speeches, statements; the series of analytical publications "Bologna With Student Eyes".

Key words: *European Students' Union, Bologna Process, modernization of higher education, European Higher Education Area, organizational structure, subject of Bologna process, representative organization.*